

Verschillen tussen scholen op het gebied van zittenblijven

G. Reezigt, M. Swanborn en B. Vreeburg

Samenvatting

In internationale vergelijkingen laat Nederland bovengemiddeld veel zittenblijvers zien, al zijn het er minder dan in de vorige eeuw. Gezien de ongunstige effecten van zittenblijven in het cognitieve en affectieve domein is dit geen wenselijke situatie. Onderzocht is hoe vaak zittenblijven in het Nederlandse basisonderwijs en het voortgezet onderwijs voorkomt, waarbij de aandacht vooral uitgaat naar verschillen tussen scholen en verklaringen daarvoor. Hiervoor zijn logistische meerniveau regressieanalyses uitgevoerd op BRON-bestanden (populatiegegevens op leerlingniveau ten behoeve van de bekostiging van het onderwijs). In het basisonderwijs is gewerkt met de proxy-variabele ‘vertraging’, in het voortgezet onderwijs is ‘doorstroomfalen’ onderzocht (zittenblijven en afstroom). Zittenblijven komt relatief vaak voor bij jongens, bij leerlingen uit de lagere sociale milieus en bij niet-westers allochtone leerlingen. Sommige scholen hebben in het geheel geen zittenblijvers, bij andere scholen loopt een kwart tot de helft van de leerlingen vertraging op. Kenmerken als de schoolgrootte of de samenstelling van de leerlingbevolking verklaren wel iets, maar niet veel. Verder onderzoek naar het beleid van scholen en de kwaliteit van het onderwijs is dan ook nodig. Zittenblijven is nu een weinig prominent thema in beleid en onderzoek. Gezien de grote verschillen tussen scholen, de omvang van het zittenblijven en het gebrek aan effectiviteit is dit niet terecht.

1 Achtergrond en onderzoeksvragen

Doornbos (1970) beschrijft drie typen doorstroming in het onderwijs:

- Leerlingen stromen met hun jaargroep door in de onderwijssoort waarin ze zitten.

- Leerlingen blijven zitten: ze doen het hele onderwijsaanbod van een leerjaar over. Ze blijven wel in hun onderwijssoort, maar verlaten hun oorspronkelijke jaargroep.
- Leerlingen vertrekken uit hun jaargroep en uit hun onderwijssoort: ze stromen op of af.

Onderzoek toont aan dat zittenblijvers hun achterstanden vaak niet overtuigend inlopen. Ze boeken minder leerwinst (Knuver & Reezigt, 1991; Reezigt & Knuver, 1995) en blijven op termijn weer achter (zie de overige bijdragen in dit themanummer). Positieve korte termijneffecten doven later weer uit en effecten op zelfbeeld, werkhouding en spijbelgedrag zijn overwegend negatief (Knuver & Reezigt, 1991; Reezigt & Guldemond, 1997; Roeleveld & Van der Veen, 2007; Stearns, Moller, Blau & Potochnick, 2007; Bonvin, Bless & Schuepbach, 2008; Martin, 2011; Niemantsverdriet, 2011, Van Wijk, Van Dungen & Fleur, 2012). Dat geldt ook als zittenblijven in een vroeg stadium van de schoolcarrière plaatsvindt, waarbij herhaling van leerstof nog zinvol wordt geacht (Silberglitt, Jimerson, Burns en Appleton, 2006; Van de Grift, 2005). Zittenblijvers verlaten uiteindelijk het onderwijs relatief vaak zonder diploma (CBS, 2011). Hattie (2009) concludeert: “it would be difficult to find another educational practice on which the evidence is so unequivocally negative”. De negatieve consequenties worden toegeschreven aan het feit dat zittenblijvers geen specifieke hulp krijgen, maar een algemeen programma herhalen dat de eerste keer al onvoldoende werkte (Inspectie van het Onderwijs, 2012). Ondanks alles is zittenblijven wijdverbreid (Inspectie van het Onderwijs, 2011, 2012). De ‘stilzwijgende aanvaarding’ waar A.D. de Groot decennia geleden over sprak (zie Doornbos, 1970, p. 26) is er nog steeds.

Onderzoek naar zittenblijven besteedt zelden aandacht aan verschillen tussen scholen.

Tabel 1

Percentages zittenblijvers in lager onderwijs (exclusief kleuterschool), ulo en vhmo per leerjaar in 1930 en 1964 (Doornbos, 1970).

Leerjaar	Lager onderwijs		Ulo (uitgebreid lager onderwijs)		Vhmo (voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs)	
	1930	1964	1930	1964	1930	1964
1	15	10	19	24	25	22
2	11	8	15	20	23	23
3	11	7	14	17	22	21
4	12	7	11	15	22	25
5	13	5			19	23

Toch zijn die er, waardoor leerlingen op de ene school een grotere kans op zittenblijven lopen dan op de andere (Inspectie van het Onderwijs, 2011, 2012). In dit artikel staan de verschillen tussen scholen centraal.

We beantwoorden de volgende onderzoeksvragen afzonderlijk voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs:

- Hoeveel leerlingen blijven zitten en welke leerlingen zijn dit?
- In welke mate verschillen scholen van elkaar in percentages zittenblijvers en met welke schoolkenmerken hangt dat samen?

Daarnaast is exploratief gekeken naar prestatieverschillen tussen zittenblijvers en reguliere doorstromers.

2 Ontwikkelingen in het Nederlandse basisonderwijs en voortgezet onderwijs

Vergelijking van percentages zittenblijvers door de jaren heen is lastig, niet alleen door systeemwijzigingen maar ook doordat cijfers niet systematisch zijn bijgehouden. Zo meldt het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (1975, p. 25) dat CBS-statistieken over het voortgezet onderwijs 'zo af en toe' percentages niet-bevorderden bevatten. Na de invoering van de Wet op het Basisonderwijs hield het CBS zittenblijven in het basisonderwijs niet meer bij, omdat het verschijnsel geacht werd te verdwijnen (Knuver en Reezigt, 1991; Commissie Evaluatie Basisonderwijs, 1994).

Doornbos (1970) beschrijft welke percentages leerlingen in 1930 en in 1964 bleven zitten (tabel 1; het onderscheid ulo-vhmo is

globaal te vergelijken met het huidige onderscheid vmbo-havo/vwo.

Zowel in 1930 als in 1964 zijn de percentages zittenblijvers hoog, zeker in het voortgezet onderwijs: in het vhmoo gaat het per leerjaar om ongeveer een kwart van de leerlingen. In het lager onderwijs is er een lichte daling tussen 1930 en 1964, onder meer door de opkomst van het buitengewoon onderwijs. In het ulo nam het zittenblijven echter nog toe, evenals in de hogere leerjaren van het vhmoo. Er bleven meer jongens dan meisjes zitten, behalve in de examenklassen omdat meisjes iets vaker zakten (Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 1975). Dit sekseverschil is nog steeds herkenbaar (Coenen, Meng en Van der Velden, 2011; Inspectie van het Onderwijs, 2011). Doornbos stelde vast dat leerlingen uit de lagere sociale milieus verhoudingsgewijs vaak blijven zitten; ook dat is nog steeds het geval. Zittenblijven is soms echter juist populair bij hogere milieus, als afstroom naar een lagere onderwijssoort het enige alternatief is (Kloosterman & De Graaf, 2010).

De percentages zittenblijvers op de lagere school daalden na 1964. In 1984/1985 bleef 2.1 procent van alle leerlingen zitten; voor een cohort leerlingen in zes leerjaren komt dat neer op ongeveer 12 procent (Knuver en Reezigt, 1991). Op 6 procent van de scholen kwam zittenblijven helemaal niet voor terwijl op andere scholen 1 op de 20 leerlingen bleef zitten. Ongeveer tien jaar later lag het percentage zittenblijvers aan het eind van de basisschool naar schatting tussen 10 en 20 (Commissie Evaluatie Basisonderwijs, 1994). De leerlingen uit de kleutergroepen 1 en 2 telden nu mee, waardoor de cijfers niet helemaal vergelijkbaar zijn met eerdere gege-

vens. Van der Werf, Reezigt en Guldemond (1996) constateerden opnieuw dat scholen verschillen en dat er minder zittenblijvers waren naarmate leraren meer differentiëren.

Ook in het voortgezet onderwijs daalden de percentages zittenblijvers. In de negentiger jaren van de vorige eeuw bleef in de eerste leerjaren gemiddeld 8 procent zitten (Reezigt, Guldemond & Ros, 1994). Aan het eind van het derde leerjaar was 22 procent al eens gedoubleerd. Vergeleken met het basisonderwijs zijn de percentages hoger, hoewel leerlingen in het voortgezet onderwijs al wel naar prestaties ‘voorgesorteerd’ zijn; wellicht spelen motivatieproblemen sneller een rol. Volgens Bosker, Kremers en Lugthart (1990) blijven leerlingen vooral zitten in het vbo, mavo en havo en minder in het vwo: aan het eind van het derde leerjaar waren respectievelijk 27, 32, 24 en 11 procent van de leerlingen gedoubleerd.

Nederland in vergelijking met andere landen

Volgens het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (1975) “had Nederland omstreeks 1960 een van de slechtst renderende onderwijsstelsels van Europa: nergens mislukten zoveel leerlingen” (p. 18). Dat is nog zo. In het PISA-onderzoek van 2009 zegt 22,4 procent van de 15-jarigen dat ze op de basisschool zijn blijven zitten, terwijl het Europese gemiddelde op 7.7 ligt: Nederland heeft samen met Portugal het hoogste percentage zittenblijvers. In de eerste fase van het voortgezet onderwijs is 5,3 procent gedoubleerd. Nederland zit hier in een middecategorie: er zijn landen die hoger scoren, maar ongeveer evenveel landen die lager scoren. Het Europese gemiddelde is 10.4 (European Commission, 2011).

3 Methode

3.1 Beschikbare databestanden en variabelen

Voor dit onderzoek zijn de basisregistratie onderwijsnummer (BRON)-bestanden gebruikt. Deze bestanden bevatten data van alle leerlingen die bekostigd onderwijs volgen en worden beheerd door de Dienst

Uitvoering Onderwijs van het Nederlandse Ministerie van Onderwijs. De basisregistratie loopt in het basisonderwijs sinds 2010, in het voortgezet onderwijs al langer.

- Per basisschoolleerling is nog geen volledige historie beschikbaar en dat beperkt de analysemogelijkheden. Zo kan het percentage zittenblijvers per leerjaar nog niet bepaald worden. De gegevens van 190.560 leerlingen van 6.914 basisscholen die op 1 oktober 2011 in leerjaar 8 zaten zijn gebruikt (99,9 procent van de populatie).
- Het BRON-bestand voor het voortgezet onderwijs bevat inmiddels meer dan 8 miljoen leerjaarovergangen van de ruim 900.000 leerlingen die ieder jaar het voortgezet onderwijs bevolken. Hier is het wel mogelijk om per leerjaar zittenblijvers en afstromers op te sporen en om longitudinale trends vast te stellen.

Naast de BRON-bestanden zijn inspectiegegevens over leerling- en schoolkenmerken gebruikt. Op leerlingniveau gaat het om leeftijd, sekse, etnische herkomst, sociaal milieu, score Eindtoets (basisonderwijs) en indicatie voor leerwegerondersteuning (voortgezet onderwijs). Op schoolniveau gaat het om schoolgrootte, onderwijssoorten (voortgezet onderwijs), samenstelling leerlingbevolking, urbanisatiegraad, provincie en denominatie.

Afhankelijke variabele

In het basisonderwijs gebruiken we de proxy-variabele ‘vertraging’. Een leerling die op 1 oktober 2011 in leerjaar 8 zat en op dat moment 12 jaar of ouder was, doet langer dan acht jaar over de basisschool en geldt als een vertraagde leerling. Het is waarschijnlijk dat zo’n leerling is blijven zitten, maar soms kan het gaan om een leerling die een extra jaar in een schakelklas doorbrengt. Een leerling in leerjaar 8 die op de teldatum jonger dan 10 is, is een versnelde leerling. De resterende leerlingen stromen regulier door.

In het voortgezet onderwijs is per leerling een onderscheid gemaakt naar doorstromingsucces (naar een hoger leerjaar gaan in dezelfde of een hogere onderwijssoort) en doorstroomfalen (hetzelfde leerjaar overdoen in dezelfde onderwijssoort of afstromen

Tabel 2

Percentage vertraagde leerlingen basisonderwijs naar sekse, leerlinggewicht en etnische herkomst (n=190.667)

	Vertraagd	Versneld	Reguliere doorstroom
Gemiddeld over alle leerlingen	18.0	5.4	76.6
Sekse			
- Jongens	20.0	4.8	75.1
- Meisjes	15.9	6.0	78.0
Leerlinggewicht			
- Geen	15.6	6.0	78.4
- 0.3	9.3	2.1	68.5
- 1.2	38.5	2.0	59.5
Etnische herkomst			
- Autochtoon	15.6	5.7	78.7
- Westers allochtoon	22.3	5.7	72.0
- Niet westers allochtoon	28.0	4.1	67.9

naar een lagere onderwijssoort; hiervoor is gekozen omdat veel scholen in plaats van zittenblijven leerlingen laten afstromen).

Analyses

De analyses betreffen de leerlingpopulatie, niet een steekproef. Naast frequentietellingen is gebruik gemaakt van 1-niveau- en meerniveau logistische regressieanalyse waarin zowel kenmerken van individuele leerlingen als schoolkenmerken zijn meegenomen. We werken uitsluitend met een random interceptmodel omdat we een zo spaarzaam mogelijk model willen gebruiken en het in eerste instantie er om gaat de schoolverschillen aannemelijk te maken. De odds ratio is een maat die gebruikt wordt om de kans op vertraging en doorstroomfalen in beeld te brengen. We starten met een nulmodel en voegen successievelijk leerlingkenmerken en schoolkenmerken toe. Voor het voortgezet onderwijs focust de analyse zich op de bovenbouw omdat hier complete informatie over het doorstromingsucces beschikbaar is. Omdat nu nog informatie over het basisschooladvies en het instroomniveau in het voortgezet onderwijs ontbreekt, kennen we voor de onderbouw alleen de precieze cijfers over het zittenblijven, maar niet over de mate van op- en afstroom. Voor het voort-

gezet onderwijs zijn de analyses per schoolsoort gedaan.

4 Vertraging in het basisonderwijs

4.1 Leerlingen

Op 1 oktober 2011 was 18,0 procent van de leerlingen (ruim 34.000 leerlingen) in leerjaar 8 van het basisonderwijs minimaal een jaar vertraagd. Daarvan had een half procent twee jaar vertraging opgelopen. Tegelijkertijd is 5,4 procent van de leerlingen (ruim 10.000 leerlingen) versneld. Jongens zijn relatief vaak vertraagd, meisjes versneld. Leerlingen met laagopgeleide ouders lopen veel vaker vertraging op dan de overige leerlingen en versnellen minder vaak. Allochtone leerlingen, vooral de niet-westerse, vertragen veel vaker dan autochtone leerlingen (tabel 2).

Een autochtoon meisje zonder leerlinggewicht heeft de kleinste kans op vertraging (12 procent) en de grootste kans op versnelling (bijna 7 procent). Een niet-westers allochtone jongen van wie beide ouders laagopgeleid zijn, dus met leerlinggewicht 1.2, heeft de grootste kans op vertraging (39 procent) en de kleinste kans op versnelling (2 procent).

Van ruim 152.000 leerlingen in leerjaar 8 is de score op de Eindtoets Basisonderwijs

Tabel 3

Gemiddelde score Eindtoets Basisonderwijs 2012 vertraagde en onvertraagde leerlingen, totaal en uitgesplitst naar sekse, gewicht en etnische herkomst

	Vertraagd	Onvertraagd
Totaal	529.6	536.5
Jongens	530.7	537.2
Meisjes	528.5	536.0
Leerlingen zonder gewicht	531.0	537.3
Leerlingen met 0.3	526.2	531.3
Leerlingen met 1.2	526.1	530.1
Autochtoon	530.5	537.1
Westers allochtoon	530.9	537.4
Niet-westers allochtoon	527.3	533.1

in 2011/2012 bekend. Tabel 3 laat zien dat vertraagde leerlingen uiteindelijk nooit op hetzelfde niveau, laat staan beter presteren dan de regulier doorstromende leerlingen, ondanks het extra jaar onderwijs. Vertraagde leerlingen blijven dus herkenbaar als een relatief slecht presterende groep.

4.2 Scholen

Voor alle scholen met 10 leerlingen of meer in leerjaar 8 is het percentage vertraagde leerlingen berekend. Slechts op ongeveer 4 procent van de scholen komen zulke leerlingen niet voor. De verschillen tussen scholen zijn groot: soms is meer dan de helft van de leerlingen in leerjaar 8 vertraagd. Daarbij gaat het om scholen die relatief veel leerlingen met laagopgeleide ouders en veel niet-westers allochtone leerlingen hebben.

In een logistische meerniveauanalyse zijn leerling- en schoolkenmerken onderzocht in relatie tot vertraging. De odds ratio geeft de kans op vertraging. De referentiegroep voor het effect staat steeds tussen haakjes aangegeven (tabel 4).

Opnieuw is te zien dat jongens grotere kans lopen op vertraging dan meisjes, net als allochtone en gewogen leerlingen. De schoolsamenstelling (percentage gewogen leerlingen en percentage allochtonen op schoolniveau) heeft geen extra effect, evenals het aantal leerlingen. In Groningen, Drenthe en Limburg lopen leerlingen relatief vaak vertraging op, in Noord-Holland relatief zelden. Op protestants-christelijke scholen en scholen van overig bijzondere signatuur hebben leerlingen meer kans op vertraging dan op openbare scholen.

De variabelen verklaren maar een deel van de verschillen tussen scholen. Leerlingenkenmerken doen de variantie dalen, maar de onderzochte schoolkenmerken dragen weinig bij.

5 Doorstroomfalen in het voortgezet onderwijs

5.1 Leerlingen

Het Nederlandse voortgezet onderwijs kent een brugperiode van één of twee jaar (een enkele keer drie jaar), gevolgd door een bovenbouw van twee jaar in de leerwegen van het vmbo (basisberoepsgericht, kaderberoepsgericht en gemengd-theoretisch), drie jaar (havo) of vier jaar (vwo). In de heterogene brugperiode zitten leerlingen vaak in ‘dakpanklassen’ van vmbo-havo of havo-vwo. Hierna volgt allocatie naar een specifieke onderwijssoort. Er zijn ook scholen waar leerlingen al in het eerste leerjaar in een onderwijssoort worden geplaatst. In de onderbouw is het zittenblijven relatief beperkt (tabel 5). Er vindt afstroom en opstroom in de onderbouw plaats, maar de BRON-bestanden geven dit nog niet goed weer.

Jongens blijven vaker zitten dan meisjes (4.1 tegen 2.5 procent). Verder blijven leerlingen uit een achterstandsgebied vaker zitten dan andere leerlingen (5.6 tegen 2.9 procent en dat geldt ook voor leerlingen met leerwegondersteuning (4.1 tegen 3.2 procent).

Tabel 6 laat de doorstroom van leerlingen in de bovenbouw zien, waarbij de lin-

Tabel 4

Logistische meerniveau-analyse basisonderwijs

	B	S.E.	odds ratio
Leeg model (0)			
Fixed part			
Constate	-1.58*	0.01	.21
Random part			
Level: school	Var: 0.246	0.01	
Chi-kwadraat (df1)	759.41		
Model leerlingkenmerken (1)			
Fixed part			
Constate	-1.67*	0.01	0.19
Sekse: meisjes (ref jongens)	-0.31*	0.01	0.74
Leerlinggewicht			
- 0.3 (ref geen gewicht)	0.80*	0.02	2.22
- 1.2 (ref geen gewicht)	0.89*	0.03	2.44
Etnische herkomst			
- Westers allochtoon (ref autochtoon)	0.38*	0.02	1.46
- Niet westers allochtoon (ref autochtoon)	0.45*	0.02	1.57
Random part			
Level: school	Var: 0.163	0.01	
Chi-kwadraat (df1)	480.64		
Model leerlingkenmerken en schoolkenmerken (2)			
Fixed part			
Constate	-1.60*	0.04	0.20
Sekse: meisjes (ref jongens)	-0.31*	0.01	0.74
Leerlinggewicht			
- 0.3 (ref geen gewicht)	0.79*	0.02	2.20
- 1.2 (ref geen gewicht)	0.88*	0.03	2.41
Etnische herkomst			
- Westers allochtoon (ref autochtoon)	0.38*	0.03	1.46
- Niet westers allochtoon (ref autochtoon)	0.45*	0.02	1.57
% 0.3 leerlingen	0	0.00	1.00
% 1.2 leerlingen	0	0.00	1.00
% niet westerse alloctonen	0	0.00	1.00
% westerse alloctonen	0	0.00	1.00
Aantal leerlingen	0	0.00	1.00
G4 (ref niet G4)	0.03	0.03	1.03
Provincie			
- Groningen (ref Utrecht)	0.16*	0.05	1.17
- Friesland	-0.06	0.05	0.94
- Drenthe	0.13*	0.05	1.14
- Overijssel	-0.03	0.04	0.98
- Flevoland	0.09	0.06	1.09
- Gelderland	-0.01	0.04	0.99
- Noord-Holland	-0.086*	0.04	0.93
- Zuid-Holland	0.05	0.04	1.05
- Zeeland	0.02	0.06	1.02
- Noord-Brabant	0.07	0.04	1.07
- Limburg	0.14*	0.05	1.15
Denominatie			
- Overig bijzonder (ref openbaar)	-0.13*	0.03	0.88
- Rooms-katholiek	-0.03	0.02	0.97
- Protestants-christelijk	-0.09*	0.02	0.92
Random part			
Level: school	Var: 0.155	0.01	
Chi-kwadraat (df1)	457.74		
N in model 3: Schoolniveau	6911		
N in model 3: Leerlingen	189968		

Noot: * = $p > 0.05$

Tabel 5

Percentage zittenblijvers en leerlingen die naar ander onderwijs vertrekken in de onderbouw VO (2010)

Leerjaar	Blijven zitten	Ander onderwijs	Uit stelsel	Totaal
1	2.4	.6	.8	194.241
2	4.1	1.0	.6	192.617
3	5.7	1.3	.4	8.662
Totaal	3.3	.8	.7	395.525

kerkolom de startpositie in september 2010 bevat en de andere kolommen de resultaten in juli 2011. In de bovenbouw blijven veel leerlingen zitten of ze stromen af. Afstroom komt veel voor van 3 vwo naar 4 havo, van 3 havo naar 4 vmbo-gt, van 3 vmbo-kader naar 4 vmbo-basis en in mindere mate van 3 vmbo-gt naar 4 vmbo-kader. Er zijn ook leerlingen die zonder diploma uitstromen naar een vervolgopleiding (het mbo of volwasseneneducatie).

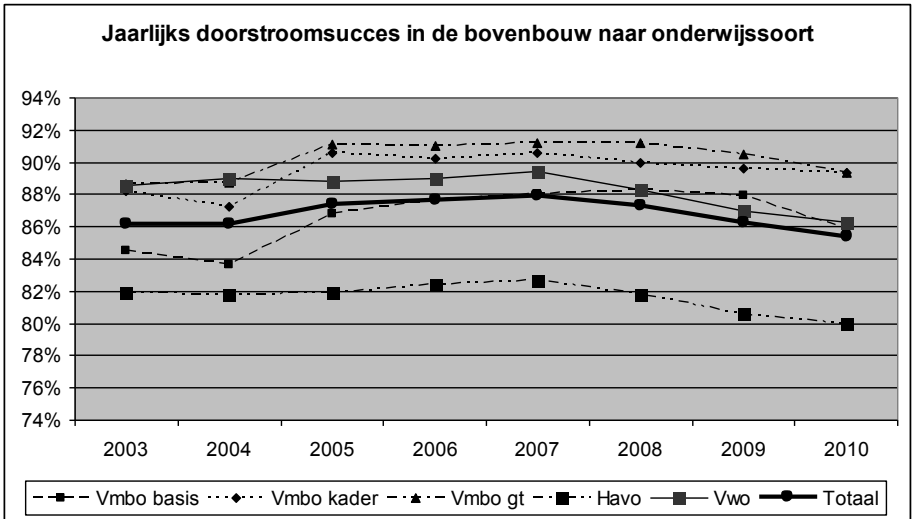
Omdat zittenblijven en afstroom in het voortgezet onderwijs aan elkaar verwant zijn en beide wijzen op een schoolloopbaan die niet zo verloopt als oorspronkelijk de bedoeling was, werken we verder met een gedichotomiseerde variabele die het jaarlijks doorstroomresultaat weergeeft:

- Doorstroomsucces: de leerling gaat over naar het volgende leerjaar, is geslaagd voor het examen of stroomt op naar een hogere onderwijssoort.

Tabel 6

Typen doorstroom door de bovenbouw van het VO in 2010, percentages leerlingen per leerjaar en per onderwijssoort

Resultaat schooljaar 2010								
Onderwijssoort en leerjaar	Bevorderd of Geslaagd	Blijven zitten of gezakt	Afstroom	Opstroom	Ander onderwijs	Uit stelsel	N	
Vmbo basis	3	79.9	5.8	.6	5.7	6.4	1.6	23.671
	4	87.0	7.8	.1	.0	3.9	1.3	22.923
	Totaal	83.0	6.8	.3	2.9	5.5	1.5	46.594
Vmbo kader	3	85.6	3.7	6.8	.8	2.4	.6	28.004
	4	92.3	6.8	.0	.0	.7	.2	27.372
	Totaal	88.9	5.3	3.4	.4	1.6	.4	55.376
Vmbo gt	3	87.0	7.0	2.7	.5	2.1	.6	50.686
	4	91.0	8.4	.0	.1	.4	.1	51.037
	Totaal	89.0	7.7	1.4	.3	1.3	.4	101.723
Havo	3	79.4	9.1	8.8	.7	1.5	.5	40.514
	4	76.5	14.7	.1	.1	7.3	1.3	58.942
	5	83.6	15.9	.0	.0	.3	.1	50.635
	Totaal	79.7	13.6	2.4	.3	3.4	.7	150.091
Vwo	3	86.7	2.7	10.2		.2	.3	39.964
	4	84.3	6.5	8.3		.3	.7	42.723
	5	86.8	6.9	4.3		1.0	1.1	41.110
	6	87.7	12.0	.0		.1	.1	37.222
	Totaal	86.3	6.9	5.8		.4	.6	161.019

Figuur 1. Percentage doorstromsucces naar onderwijssoort, periode 2003-2010

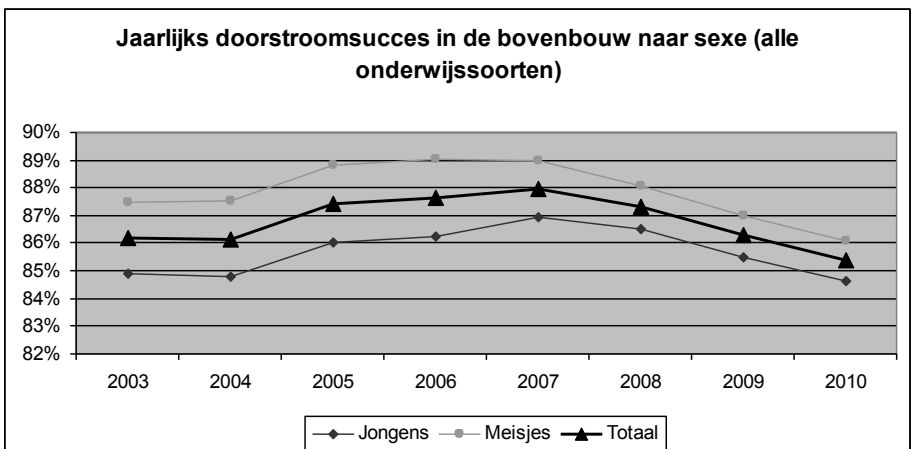
- Doorstroomfalen: de leerling blijft zitten, stroomt af naar een lagere onderwijssoort of verlaat het voortgezet onderwijs zonder diploma.

Figuur 1 toont het jaarlijks doorstromsucces in de bovenbouw in de periode 2003-2010. In 2003 stroomde 86,2 procent van de leerlingen succesvol door, maar 13,8 procent faalde. Het doorstromsucces nam toe tot 88 procent in 2007; daarna daalde het weer. Deze trend zien we bij alle onderwijssoorten. Het havo heeft consequent het laagste doorstromsucces.

Figuur 2 laat het sekseverschil zien voor de bovenbouw. Het doorstroomresultaat van

jongens is over de hele linie geringer, met één opvallende uitzondering: het examenjaar van vmbo-t, havo en vwo. Doornbos (1970) signaleerde hetzelfde in 1930 en 1964: het is dus al heel lang zo dat meisjes minder doubleren dan jongens, maar wel vaker zakken voor hun eindexamen.

In een logistische meerniveauanalyse is de kans op doorstromsucces geanalyseerd (tabellen 7a en 7b). Jongens, allochtone leerlingen en leerlingen uit een armoedeprobleemgebied boeken relatief weinig doorstromsucces, evenals leerlingen met leerwegondersteuning in vmbo-kader en vmbo-theoretische leerweg.

Figuur 2. Percentage doorstromsucces naar sekse, periode 2003-2010

Het effect van leeftijd geeft een globale indicatie van de doelmatigheid van zitten-blijven. In vmbo-basis, vmbo-gt en het vwo doen de oudere, vertraagde leerlingen het beduidend slechter, maar in het havo is het omgekeerde het geval. Dat wil overigens

alleen maar zeggen dat de oudere leerling in het havo minder vaak blijft zitten, omdat het al een keer gebeurd is; het betekent niet dat die leerling beter presteert, want bij het examen scoren oudere leerlingen lager. Zittenblijven hangt dus meestal niet samen met

Tabel 7a

Logistische meerniveauanalyse (random intercept model): kans op doorstromsucces, vmbo 2010

Leeg model (0)										
Fixed part	Vmbo basis			Vmbo Kader			Vmbo GT			
	b	Se	odds ratio	b	Se	odds ratio	b	Se	odds ratio	
Constance	1.81*	0.05	6.08	2.06*	0.04	7.86	2.11*	0.03	8.22	
Random Part										
Level: school	0.95		0.07		0.48		0.04		0.46	
Chi-kwadraat (df=1)	194.51		163.34		263.95					
Model leerlingkenmerken (1)										
Fixed part	Vmbo basis			Vmbo Kader			Vmbo GT			
	b	Se	odds ratio	B	Se	odds ratio	B	Se	odds ratio	
Constance	1.95*	0.05	7.01	2.16*	0.04	8.67	2.26*	0.03	9.57	
Meisje	0.13*	0.03	1.14	0.19*	0.03	1.21	0.05*	0.02	1.05	
Niet westers allochtoon	-0.27*	0.04	0.76	-0.41*	0.04	0.66	-0.44*	0.03	0.64	
Westers allochtoon	-0.31*	0.06	0.73	-0.32*	0.06	0.72	-0.22*	0.04	0.81	
Armoedeprobleemgebied	-0.16*	0.04	0.85	-0.20*	0.04	0.82	-0.20*	0.04	0.82	
Leerwondersteuning	0.01	0.03	1.01	-0.10*	0.03	0.90	-0.37*	0.05	0.69	
Leeftijd	-0.35*	0.02	0.71	0.04*	0.02	1.04	-0.06*	0.01	0.94	
Random Part										
Level: school	0.74		0.06		0.43		0.04		0.34	
Chi-kwadraat (df=1)	179.83		155.33		230.73					
Model: leerlingkenmerken, schoolkenmerken, regio (2)										
Fixed Part	Vmbo basis			Vmbo Kader			Vmbo GT			
	b	Se	odds ratio	b	Se	odds ratio	B	Se	odds ratio	
Constance	2.15*	0.19	8.57	2.32*	0.16	10.17	2.17*	0.11	8.72	
Meisje	0.13*	0.03	1.14	0.19*	0.03	1.21	0.05*	0.02	1.05	
Niet westers allochtoon	-0.25*	0.04	0.78	-0.41*	0.04	0.66	-0.39*	0.03	0.67	
Westers allochtoon	-0.30*	0.06	0.74	-0.30*	0.06	0.74	-0.19*	0.04	0.83	
Armoedeprobleemgebied	-0.10*	0.04	0.90	-0.17*	0.05	0.84	-0.15*	0.04	0.86	
Leerwondersteuning	0.02	0.03	1.02	-0.09*	0.03	0.91	-0.38*	0.05	0.69	
Leeftijd	-0.36*	0.02	0.70	0.04*	0.02	1.04	-0.05*	0.01	0.95	
% Niet westers allochtoon	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	1.00	
% Westers allochtoon	-0.04*	0.01	0.96	-0.03*	0.01	0.97	-0.02*	0.01	0.98	
% Armoedeprobleemgebied	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	1.00	-0.01*	0.00	0.99	
% Leerwondersteuning	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	1.00	
Grootte afdeling	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	1.00	
School: vmbo-basis-kader	-0.47*	0.13	0.63	0.11	0.11	1.12				
School: vmbo-breed	-0.19	0.10	0.83	-0.16*	0.08	0.85	-0.07	0.07	0.93	
School: Vmbo gemengd theoretisch							-0.03	0.08	0.97	
School: vmbo gt, havo, vwo							-0.16*	0.07	0.86	
Rooms katholiek	0.24	0.13	1.27	-0.05	0.11	0.95	-0.01	0.08	0.99	
Protestants Christelijk	0.18	0.12	1.19	-0.05	0.10	0.95	-0.01	0.07	0.99	

Vervolg Tabel 7a, zie pagina 40

Overig bijzonder	0.26*	0.10	1.30	-0.13	0.08	0.88	-0.01	0.06	1.00
Vier grote steden	-0.27	0.16	0.76	0.18	0.14	1.20	0.18	0.10	1.20
Groningen	-0.94*	0.24	0.39	-0.37	0.21	0.69	-0.09	0.14	0.92
Friesland	-0.25	0.23	0.78	0.10	0.19	1.11	0.04	0.14	1.04
Drenthe	0.00	0.27	1.00	-0.16	0.21	0.85	0.13	0.16	1.13
Overijssel	0.05	0.22	1.05	0.01	0.18	1.01	0.26	0.13	1.29
Flevoland	-0.06	0.27	0.94	0.07	0.22	1.07	0.13	0.17	1.14
Gelderland	-0.23	0.19	0.80	-0.10	0.16	0.91	0.13	0.11	1.14
Noord Holland	-0.18	0.19	0.84	-0.08	0.16	0.92	0.11	0.11	1.12
Zuid Holland	0.00	0.17	1.00	0.06	0.15	1.06	0.13	0.10	1.14
Zeeland	0.24	0.28	1.27	0.23	0.24	1.26	0.24	0.18	1.27
Brabant	-0.10	0.20	0.90	0.21	0.17	1.23	0.27*	0.11	1.31
Limburg	-0.08	0.24	0.93	0.28	0.20	1.32	0.40*	0.14	1.49
Random Part	Var	Se	Var	Se	Var	Se			
Level: School	0.50	0.04	0.33	0.03	0.27	0.02			
Chi-kwadraat (df=1)	153.08		135.37		201.02				
N in model 3: Schoolniveau	498		499		799				
N in model 3: Leerlingen	45930		54519		99178				

hogere prestaties. Ook de relatie tussen leeftijd en de hoogte van het examencijfer maakt dat duidelijk: oudere (vertraagde) leerlingen scoren lager (tabel 8).

Oudere leerlingen scoren ook in het vmbo lager (niet in de tabellen zichtbaar) en het effect is bovendien over meerdere jaren aantoonbaar.

5.2 Scholen

Scholen verschillen onderling sterk in hun doorstroomsucces (tabellen 7a en 7b). De schoolsamenstelling doet er in de meeste onderwijssoorten enigszins toe: leerlingen op scholen met veel allochtone leerlingen lopen iets meer kans op zittenblijven of afstroom. Ook de schoolsamenstelling doet er toe: havo en vwo doen het beter op havo/vwo-scholen dan op brede scholengemeenschappen, terwijl het vmbo het juist op brede scholengemeenschappen beter doet dan op scholen met enkel vmbo-basis en vmbo-kader. Er

zijn eveneens regio-effecten: havo en vwo hebben in het noorden relatief weinig doorstroomsucces.

De variabelen verklaren echter slechts een klein deel van de verschillen tussen scholen: de random component blijft substantieel. Bij 50 tot 120 scholen per onderwijssoort is aanvullend nog nagegaan of de kwaliteit van scholen (zoals beoordeeld door de inspectie) verschillen verklaart, maar dat is niet zo.

6 Conclusies en discussie

Vergeleken met 1930 en 1964 zijn er minder zittenblijvers in het Nederlandse basisonderwijs en voortgezet onderwijs. Toch zijn de percentages leerlingen met vertraging (basisonderwijs) en de percentages leerlingen met doorstroomfalen (voortgezet onderwijs) nog zeer aanzienlijk: globaal gaat het om een op

Tabel 7b

Logistische meerniveauanalyse (random interceptmodel): kans op doorstroomsucces, havo-vwo 2010

Leeg model (0)						
Fixed part	Havo			Vwo		
	b	Se	odds ratio	b	Se	odds ratio
Constante	1.35*	0.02	3.86	1.79*	0.02	5.98
Random Part	Var	Se		Var	Se	
Level: school	0.13	0.01		0.15	0.01	
Chi-kwadraat (df=1)	177.29			172.82		

Model leerlingkenmerken (1)

Fixed part	Havo			Vwo		
	B	Se	odds ratio	B	Se	odds ratio
Constante	1.38*	0.02	3.96	1.79*	0.02	6.00
Meisje	0.15*	0.01	1.16	0.13*	0.01	1.14
Niet westers allochtoon	-0.41*	0.02	0.67	-0.34*	0.02	0.71
Westers allochtoon	-0.22*	0.03	0.80	-0.16*	0.03	0.85
Armoedeprobleemgebied	-0.13*	0.02	0.88	-0.10*	0.03	0.91
Leeftijd	0.04*	0.01	1.04	-0.04*	0.01	0.96
Random Part	Var	Se		Var	Se	
Level: school	0.11	0.01		0.13	0.01	
Chi-kwadraat (df=1)	168.43			166.5		

Model: leerlingkenmerken, schoolkenmerken, regio (2)

Fixed Part	Havo			Vwo		
	b	Se	odds ratio	B	Se	odds ratio
Constante	1.40*	0.07	4.07	1.88*	0.08	6.58
Meisje	0.15*	0.01	1.16	0.13*	0.02	1.14
Niet westers allochtoon	-0.40*	0.02	0.67	-0.32*	0.03	0.73
Westers allochtoon	-0.21*	0.03	0.81	-0.17*	0.03	0.84
Armoedeprobleemgebied	-0.11*	0.03	0.89	-0.09*	0.03	0.92
Leeftijd	0.04*	0.01	1.04	-0.04*	0.01	0.96
% Niet westers allochtoon	0.00	0.00	1.00	-0.01*	0.00	0.99
% Westers allochtoon	-0.01	0.01	0.99	0.00	0.01	1.00
% Armoedeprobleemgebied	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	1.00
Grootte afdeling	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	1.00
School: vmbo gt, havo, vwo	0.03	0.04	1.03	0.01	0.05	1.01
School: havo-vwo of vow	0.07	0.05	1.08	0.11*	0.05	1.12
Rooms katholiek	0.06	0.05	1.06	-0.05	0.05	0.95
Protestants Christelijk	0.00	0.05	1.00	-0.11*	0.05	0.90
Overig bijzonder	0.10*	0.04	1.10	0.01	0.05	1.01
Vier grote steden	0.02	0.07	1.02	0.09	0.07	1.10
Groningen	-0.38*	0.10	0.69	-0.26*	0.11	0.77
Friesland	-0.19	0.10	0.83	-0.24*	0.11	0.79
Drenthe	-0.24*	0.12	0.79	-0.37*	0.13	0.69
Overijssel	-0.07	0.08	0.94	-0.09	0.09	0.92
Flevoland	-0.06	0.12	0.94	-0.28*	0.13	0.76
Gelderland	-0.13	0.07	0.88	-0.04	0.08	0.96
Noord Holland	-0.03	0.07	0.97	-0.03	0.07	0.97
Zuid Holland	-0.07	0.07	0.93	-0.05	0.07	0.95
Zeeland	-0.06	0.12	0.94	-0.06	0.13	0.94
Brabant	-0.12	0.07	0.89	-0.11	0.08	0.89
Limburg	0.01	0.10	1.01	0.00	0.10	1.00
Random Part	Var	Se		Var	Se	
Level: School	0.10	0.01		0.10	0.01	
Chi-kwadraat (df=1)	158.77			149.13		
N in model 3: Schoolniveau	563			547		
N in model 3: Leerlingen	148431			158544		

Noot: Referentiegroep bij de verschillende variabelen: jongen, samenstelling onderwijssoort is brede scholengemeenschap vs openbare denominatie, geen grote stad en provincie Utrecht

Tabel 8

Effect van leerlingenkenmerken op het gemiddelde cijfer voor het centraal examen: examencijfers havo en vwo 2011 (regressieanalyse)

	Havo				Vwo			
	B	S.E.	Beta	Sig.	B	S.E.	Beta	Sig.
Constance	6.332	.005		.000	6.396	.007		.000
Meisje	-.203	.006	-.140	.000	-.141	.008	-.086	.000
Niet westers allochtoon	-.327	.011	-.143	.000	-.320	.016	-.110	.000
Westers allochtoon	-.026	.014	-.009	.055	-.021	.016	-.007	.190
Apcg	-.016	.011	-.007	.141	-.046	.014	-.017	.001
Ouder dan 17 (havo) of 18 jaar (vwo)	-.075	.009	-.037	.000	-.362	.024	-.077	.000

de vijf leerlingen. Nederland steekt ongunstig af bij andere Europese landen. Zittenblijven is wijdverbreid, hoewel onderzoek geen of ongunstige effecten aantoonde. Ook nu blijkt weer dat zittenblijvers hun achterstanden niet inlopen: ze blijven herkenbaar als een relatief slecht presterende groep. Zittenblijvers waren altijd al relatief vaak jongens en leerlingen uit de lagere sociale milieus. Dat is nog steeds zo, maar intussen zijn daar de niet-westers allochtone leerlingen bij gekomen.

Praktisch alle scholen laten leerlingen doubleren, maar ze verschillen sterk van elkaar in de mate waarin ze dat doen. Kenmerken zoals de schoolgrootte, de samenstelling van de leerlingbevolking, de ligging en de samenstelling qua onderwijssoorten (in het voortgezet onderwijs) verklaren iets van die verschillen, maar niet veel. Waarschijnlijk moet de oorzaak eerder gezocht worden in het beleid van scholen ten aanzien van zittenblijven en in de afstemming van het onderwijs op leerlingen. De helft van de basisscholen heeft echter moeite met die afstemming en in het voortgezet onderwijs is dat probleem nog groter. Een tweede knelpunt is de doorgaande lijn in het leerstofaanbod. Bijna dertig jaar na de invoering van de Wet op het Basisonderwijs heeft bijvoorbeeld een op de vijf basisscholen nog geen aanbod in de kleutergroepen dat aansluit op groep 3 (Inspectie van het Onderwijs, 2011, 2012).

Voor scholen is zittenblijven geen probleem, maar een comfortabele ingreep: er

hoeft niets te veranderen in werkwijze of aanbod, het is aan de leerling om zich te verbeteren. Een leerling in het basisonderwijs kost per jaar 4.800 euro, in het voortgezet onderwijs rond de 7.000 euro (Ministerie van OC&W, 2011). Gezien de grote aantallen zittenblijvers is er veel geld gemoeid met deze maatregel en het is de vraag of dat geld niet beter ingezet kan worden voor preventie van problemen. Scholen moeten de nadelen van zittenblijven dan wel meer serieus nemen en deze maatregel minder vanzelfsprekend inzetten.

In Nederland is weinig toegankelijke informatie over zittenblijven voorhanden. In de kernpublicaties van het ministerie is zittenblijven, anders dan voortijdig schoolverlaten, niet prominent aanwezig. Nu de BRON-bestanden er zijn, is er geen beletsel voor de overheid om jaarlijks inzichtelijke statistieken over dit thema te publiceren. Scholen zouden vervolgens ook indringender met deze gegevens geconfronteerd moeten worden.

Zittenblijven is in Nederland, anders dan in Vlaanderen, de afgelopen decennia nauwelijks onderzocht. Dat is gezien de omvang van het zittenblijven merkwaardig. Onderzoek naar de effectiviteit van verschillende vormen van zittenblijven is belangrijk; daarnaast is vooral onderzoek naar de relatie met schoolbeleid en didactisch handelen van leraren relevant, omdat het licht kan werpen op de vraag waarom sommige scholen er zoveel beter in slagen

zittenblijven te voorkomen of te beperken dan andere scholen.

Literatuur

- Bonvin, P., Bless, G. & M. Schuepbach (2008). Grade retention: decision-making and effects on learning as well as social and emotional development. *School Effectiveness and School Improvement*, 19 (1), 1-19.
- Bosker, R. J., Kremers, E. J. J., & Lugthart, E. (1990). Het effect van school- en instructiekenmerken op leerlingprestaties in het voortgezet onderwijs. In: P. Tesser & J. H. G. I. Giesbers (Eds.). *Schoolorganisatie en curriculum*. Nijmegen: ITS.
- CBS (2011). *Jaarboek onderwijs in cijfers 2011*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Coenen, J., Meng, C., & Van der Velden, R. (2011). *Schoolsucces van jongens en meisjes in het HAVO en VWO: waarom meisjes het beter doen*. Maastricht: Researchcentrum Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- Commissie Evaluatie Basisonderwijs (1994). *Zicht op kwaliteit. Evaluatie van het basisonderwijs*. Eindrapport. Z.p.: Inspectie van het Onderwijs.
- Doornbos, K. (1970). *Opstaan tegen het zittenblijven*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- European Commission (2011). *Grade Retention during Compulsory Education in Europe: Regulations and Statistics*. Brussel: Eurydice.
- Hattie, J. (2009). *Visible Learning*. Abingdon: Routledge.
- Inspectie van het Onderwijs (2011). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2009/2010*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2012). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2010/2011*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Kloosterman, R. & De Graaf, P. M. (2010). Non-promotion or enrolment in a lower track? The influence of social background on choices in secondary education for three cohorts of Dutch pupils. *Oxford Review of Education*, 36 (3), 363-384.
- Knuver, J. W. M., & Reezigt, G. J. (1991). *Zittenblijven in het basisonderwijs*. Groningen: RION.
- Martin, A. J. (2011). Holding back and holding behind: grade retention and students' non-academic and academic outcomes. *British Educational Research Journal*, 37, 739-763.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (1975). *De ontwikkeling van het zittenblijven, de doorstroming en het rendement sinds de invoering van de W.V.O.; een eerste oriëntatie*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011). *Kerncijfers 2006-2010*. Den Haag: OCW.
- Niemandtsverdriet, L. (2011). Hoogleraar Jan van Damme: Zittenblijven heeft negatief effect. *Didactief, september 2011*, 7-8.
- Reezigt, G. J., & Guldemon, H. (1997). *Schoolloopbanen van vertraagde leerlingen*. Groningen: GION.
- Reezigt, G. J., Guldemon, H., & Ros, A. A. (1994). *Zittenblijven in de eerste fase van het voortgezet onderwijs*. Groningen: GION.
- Reezigt, G. J., & Knuver, A. W. M. (1995). Zittenblijven in het basisonderwijs. *Pedagogische Studiën*, 72 (2), 114-131.
- Roeleveld, J., & Van der Veen, I. (2007). Kleuterbouwverlenging in Nederland: omvang, kenmerken en effecten. *Pedagogische Studiën*, 84 (6), 448-462.
- Silberglitt, B., Jimerson, S. R., Burns, M. K. & Appleton, J. J. (2006). Does the timing of grade retention make a difference? Examining the effects of early versus later retention. *School Psychology Review*, 35 (1), 134-141.
- Stearns, E., Moller, S., Blau, J. R. & Potochnick, S. (2007). Staying back and dropping out: the relationship between grade retention and school dropout. *Sociology of Education*, 80 (3), 210 - 240.
- Van de Grift, W. (2005). Verlenging en verkorting van de kleuterperiode in het basisonderwijs. *Basisschoolmanagement*, 18 (5), 1-10.
- Van der Werf, M. P. C., Reezigt, G. J., & Guldemon, H. (1996). *Zittenblijven in het basisonderwijs: omvang, effecten en relaties met leerling- en schoolkenmerken*. Groningen: GION.
- Van Wijk, B., Van den Dungen, S., & Fleur, E. (2012). *Over reguliere wegen, hobbelige sporen en hinkelpaden*. ECBO.

Auteurs

Gerry Reezigt is als inspecteur/onderzoeker verbonden aan de Inspectie van het Onderwijs. **Machteld Swanborn** is als onderzoeker verbonden aan de Inspectie van het Onderwijs. **Bruno Vreeburg** is programmamanager opbrengsten bij de Inspectie van het Onderwijs.

Correspondentie-adres: Bruno Vreeburg, Inspectie van het Onderwijs, Postbus 2730, 3500 GS Utrecht. E-mail: b.vreeburg@owinsp.nl

Abstract

Differences between schools with regard to grade retention

Grade retention is more common in the Netherlands than in other countries, although the percentage of retained students is lower than before. Because of the adverse effects of grade retention in the cognitive and affective domain, this situation calls for change. We have analysed how many students are retained in Dutch primary and

secondary education, focusing on differences between schools and potential explanations for those differences. The BRON-data, that are the student-level population data that schools have to deliver in order to get financed, were used. Logistic multilevel regression analyses were performed. In primary education we constructed a proxy-variable measuring delay in school, in secondary education we studied failure to progress in school (grade retention and transfers to lower school types). Grade retention is relatively more common for boys, students from families with lower socio-economic status, and non-western immigrant students. In some schools there are no retained students, while in other schools a quarter up to half of the student body experiences delay in their school careers. These differences are only partly explained by school size or characteristics of the student population. More research into school policies and the quality of education is necessary. Grade retention is not a prominent topic in policy and research. This should change, considering the large differences between schools, the number of retained students and the lack of effectiveness of grade retention.